

Мр АНБЕЛКО ЗЕЛЕНИКА

КУЛА ИЗ XVII СТОЉЕЋА НА ХУМУ У МОСТАРУ

Међу многобројним повијесним споменицима Мостара до нашег времена сачувало се неколико старих кула и утврђења који су временски везани углавном за дугогодишњи период турске владавине у овим крајевима. Осим три добро сачуване куле поред Старог моста у Мостару и дијела обрамбених зидина које су својевремено затварале град с једне и друге стране ријеке Неретве, још увијек „наузгор“ стоји једна кула на падини брда Хума, непосредно изнад југозападног дијела града, око 350 m западно од Старог моста.

У овом прилогу изнијећу неке до сада мање познате историјске чињенице, архитектонске особине и приједлог за предузимање заштитно-конзерваторских захвата на том објекту као прилог изучавању фортификационе архитектуре у Херцеговини из турског периода која још увијек није у потпуности расвијетљена.

Историјат

Кула на Хуму у Мостару до скорог времена сачувала је своја два назива: Кулина и кула Јанковић-Стојана.¹ Према старијем предању назив Кулина употребљавали су становници мостарских насеља који су живјели недалеко од те куле. Тај назив налазимо и на ширем територијалном подручју Босне и Херцеговине као опћи назив за старије објекте обрамбеног карактера. Други назив кула Јанковић-Стојана повезан је са познатом историјском личности ускочког харамбаше из Равних котара који је у другој половини XVII стољећа упадао на турску територију од југозападне Босне до Херцеговине и средње Далмације. Тај други

назив не одговара у потпуности правом свом значењу, што ћемо потврдити даљим излагањем.

Кула се налази на литици брда Хума које се доста стрмо спушта према југозападном дијелу града, на доминантном природно врло погодном положају око 30 m изнад граничне линије двију старих махала Предхума и Подхума. Кула је служила као осматрачница и предстража која је контролирала прилаз граду са западне стране у периоду честих млетачко-ускочких напада на Мостар и шире подручје Херцеговине у другој половини XVII стољећа.

Према подацима с краја прошлог стољећа, постојала су два опречна, али и врло занимљива, усмена предања која су се сачувала до тог времена. По једном, кулу на падинама брда Хума градио је Јанковић Стојан, док је, по другом, кулу спалио ускочки харамбаша.² Међутим, када анализирамо историјска збивања осамдесетих година XVII стољећа која су у вези са Јанковић-Стојаном и његовим нападом на Мостар и Херцеговину, долазимо до закључка да је претпоставка В. Ђоровића, заснована на сачуваном народном предању, оправдана, тј. да је кулу на Хуму спалио Јанковић Стојан са својом дружином, а не градио.³

Историјска збивања тога доба уносе више свјетлости те можемо добити потпунију слику о догађајима и ратним сукобима који су допирали до главног града Херцеговине. За вријеме тзв. бечког рата (1683 — 1699) између Млетачке Републике и Аустрије, с једне, и Турске, с друге стране, у Херцеговини су такођер вођени чести сукоби. Према историјским изворима, 1687. године Стојан Јанковић са својим устаницима из Равних котара у служби Млетака напао је западни дио града Мостара и спалио махале: Предхум, Раљевину и Џабовину.⁴ Том приликом, поред осталог, запалио је Али-хоџину џамију на Раљевини, на лијевој обали ријеке Радобоље.⁵ Наведене махале које су страдале у том нападу налазе се у непосредној близини турске куле на Хуму која је као осматрачница и предстража доминирала тим дијелом града. Као и већина осталих хајдука и ускока, ни Јанковић Стојан није био јунак систематских опсада градова, већ изненадних препада унутар турских посједа. Из 1687. године, када су ускоци спалили један дио Мостара на десној обали Неретве, имамо и других података о том нападу и сукобу са Турцима у Мостару, што иде у прилог тврдњи да је тада спаљена и кула на Хуму као фортификациони објект. У том нападу на Мостар на млетачкој страни нарочито се истакао Зване Филиповић коме млетачке власти одају признање због храброг држања под Мостаром и Ливном.⁶ Том приликом ускоци су допрли до Старог моста и ту су заустављени. Пред мостом јуначки се борио на турској страни капетан Халебија с војничком посадом и грабанима, од којих се нарочито истакао ага

Шарић, који је у знак побједе над непријатељем подигао и данас сачувану цамију на Луци у Мостару која носи његово име.⁷

Пошто смо дошли до поузданог податка о години рушења односно спаљивања куле на Хуму (1687), на основу историјских догађаја из тог раздобља покушаћу бар приближно одредити и вријеме њеног подизања. Према једном извјештају из прве половине XVII стољећа, Мостар као тврђава није био од великог значаја, а бедеми су му такви да град није тешко заузети.⁸ Ти подаци потјечу из времена када су Турци у овим крајевима били безбрижни, још увијек неугрожени од својих вјечитих непријатеља у сусједној Далмацији.

Убрзо се ситуација постепено мијења на крајњим западним границама Турског Царства. Гранична линија у средњој Далмацији, западној Херцеговини и доњој Неретви постепено попушта и млетачки упади, потпомогнути ускоцима и домаћим устаничким становништвом, постају све чешћи. Безбједност и мир у Херцеговини трају све до почетка дугогодишњег кандијског рата (1645 — 1669). У том рату Мостар је први пут угрожен од млетачке војске 1646. године. Неколико година касније (1652) запријетила је нарочито велика опасност Мостару. Млечани су са својом војском продрли непосредно до града и у Бијелом пољу одиграла се велика битка. Турци су извојевали побједу, али уз много губитака.⁹

Након завршетка друге деценије кандијског рата Евлија Челебија прошао је кроз Мостар (1664) и за градска утврђења каже: „У тврђавама око моста и у граду били су постављени топови, а посада је бројала 160 момака којима је заповиједао диван. Они бдију, пазе, чувају и сваку ноћ затварају градска врата не пуштајући никога унутра.“¹⁰ Поред тога, познати путописац наводи како је и за вријеме његовог боравка у Мостару дошло до сукоба са непријатељем у близини љубушке нахије гдје је учествовала и турска посада из Мостара.¹¹ Нарочито посљедњих неколико деценија XVII стољећа Херцеговина и Мостар били су врло често угрожавани од млетачких и устаничких снага. Између 1662. и 1669. нападали су Котарани на Љубушки, 1663, 1664. и 1678. Млечани нападају на Столац. За вријеме бечког рата 1669. Вуле Нонковић, вођа устаника из Жажабља и доње Неретве напада на Столац, а 1686. једна чета из Далмације похарала је Витину.¹² Поред тога, устаници у служби Млетака често се залијећу надомак Мостара плијенећи његову околицу на десној обали Неретве.

Као посљедица таквог стања, у којем су се Турци свакодневно суочавали са непријатељима у непосредној близини својих насеља, градова и утврђења у једном дијелу Херцеговине, сасвим је природно да су и они са своје стране подузимали одговарајуће обрамбене мјере у виду подизања нових утврђења и

поправке већ постојећих кула и бедема које су у оно доба играле врло значајну улогу.

На основу наведених историјских збивања, због честих напада Млетака уз помоћ домаћег устаничког становништва на главни град Херцеговине и неопходности предузимања одговарајућих мјера обране, може се извући закључак да је доња граница подизања турске куле на Хуму у Мостару 1646. година, тј. вријеме првог напада на Мостар. Горња граница подизања куле је почетак седамдесетих година XVII стољећа.

О даљој историји куле, послје њеног спаљивања 1687. од устаника Јанковић-Стојана у поузданим изворима и сачуваном народном предању немамо никаквих података. Међутим, на основу опће стратешко-војне ситуације у Херцеговини послје 1687. године, кула на Хуму је морала бити обновљена и поправљена као значајан обрамбени објект у циљу обављања своје функције. На ту претпоставку наводи нас чињеница да је у првим деценијама XVIII стољећа дошло до још једног већег млетачког напада на Мостар са сличним посљедицама до којих је дошло и 1687. године. У рату који су (1716 — 1718) Аустрија и Млетачка Република водиле против Турака страдала је опет долина Неретве и мостарска котлина. Према једном извјештају од 15. јула 1717. године, млетачки војсковођа Мосениго кренуо је под Мостар у циљу подузимања војних операција против Турака. Међутим, ни тај напад није уродио значајнијим резултатима. Млечани су само спалили градска предграђа на десној обали Неретве.¹³ Према том историјски познатом другом паљењу дијела градских насеља на десној обали, постоји могућност да је кула на Хуму 1717. била спаљена по други пут, након чега касније није поправљана јер је све до 1878. наступило релативно мирно раздобље између Турака и Млечана односно, касније, Аустрије која је у Далмацији замијенила Млечане.

Архитектура и приједлог за конзервацију куле

Историјски значај турске куле из XVII стољећа на Хуму у Мостару свакако је много већи од њене архитектонске и обрамбене вриједности. По својој форми и начину градње кула је кружне основе и ваљкастог облика са промјером основе вел. 5,20 m и приближно исте висине до сада сачуваних зидова. Подигнута је на каменој литици, с којом је с временом срасла у једну цјелину. По висини кула има приземље и један кат. Кров, који је већ давно порушен — спаљен, ријешен је на принципу кровова херцеговачких шадрвана и других објеката кружне основе са низом троугаоних сегмената који прекривају кружно завршену грађевину. У кулу се улазило мањим полукружно за свођеним отвором (вел. 175 x 73 cm) који се налази са источне стране, супротно од правца главног непријатељског напада. У

зидној маси приземља пробијено је 11 пушкарница у циљу обра-
не од напада непријатеља. Због конфигурације терена, који је
закошен, пушкарнице се не налазе у истој равни. Према виљу-
вим отворима у зиду, дрвено степениште повезивало је призе-
мље са спратом. Горњи дио куле има 14 сачуваних пушкарница,
док је дио зида, гдје се налазила још једна, сада порушен. По-
ред пушкарница на кату налази се један четвртасти отвор (вел.
35 x 30 cm) који је служио за осматрање и извиђање у правцу
запада, одакле је Мостару у то доба пријетила главна опасност
од непријатеља. Кров куле био је покривен каменом плочом,
што је уобичајена појава на готово свим објектима из турског
периода у овом дијелу Херцеговине. Са обрушених горњих ди-
јелова куле у каменом насипу нађени су остаци плоче којом је
кула била покривена.

Кула је грађена од чврстог камена кречњака, неправилних
димензија, међусобно спојеним кречним малтером. Дебљина зи-
дова износи 70 cm. Пошто није имала прозора, кула је у уну-
трашњости освијетљена кроз многобројне пушкарнице и кроз
отвор за осматрање непријатеља. Изнад улаза у кулу вјероватно
је на кату постојала једна машикула, што је честа појава на
обрамбеним објектима те врсте. Поред отвора низа пушкарни-
ца на спољној страни куле налази се више удубљења гдје су
својевремено била лежишта дрвених греда. На основу анализе
функција тих отвора дошли смо до закључка да су те греде, дуж
читавог опсега куле, носиле дрвену платформу по којој је стра-
жа обилазила кулу и вршила осматрања. Пошто на кули с уну-
трашње стране није било никаквог отвора за излаз на платфор-
му, на њу се вјероватно пело покретним дрвеним степеништем
или љествама које су се могле склонити у кулу. У зидној маси
на првом кату куле видљиви су, такођер, остаци оцака који је
имао своју одговарајућу функцију.

Када упоредимо стање тога обрамбеног објекта са оста-
лим до сада сачуваним у Мостару, кула на Хуму је прилично
оштећена. Порушен је горњи дио зида у висини од око 1 m и
кровна и међуспратна конструкција. Остатак већег дијела зид-
не масе објекта још је увијек чврст и јак. Иако кула нема не-
ких већих архитектонских и посебних обрамбених вриједности,
заслужује пажњу да се сачува од даљег пропадања јер је, по-
ред осталог живи свједок значајнијих историјских збивања у
немирном времену друге половине XVII стољећа у главном
граду Херцеговине. Ако је упоредимо с објектима те врсте из
приближно истог периода, највише сличности с њом имају, та-
кођер турске, куле у Габели, Хаџибеговом граду у Хутову и
сјеверна кула Почитељског града.

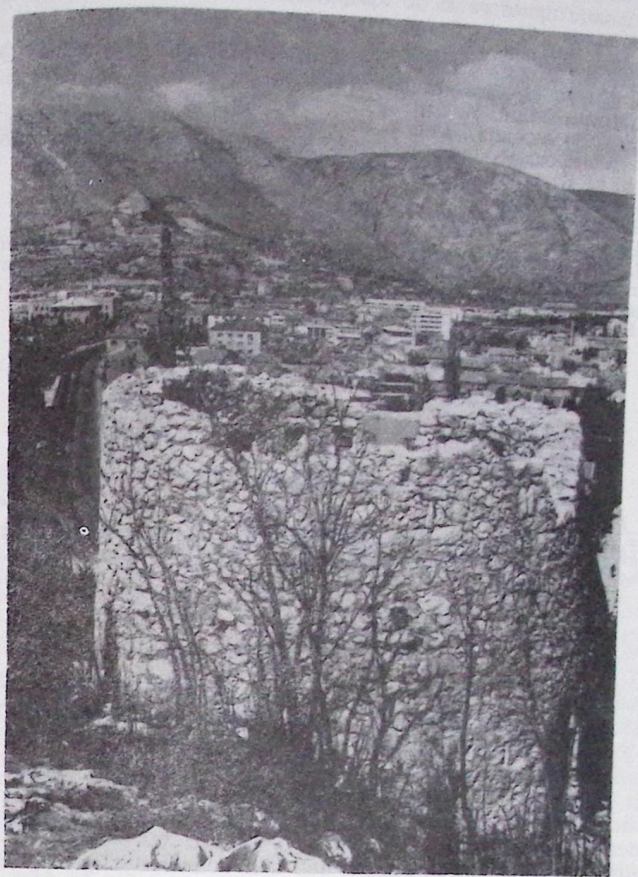
Када узмемо у обзир чињеницу да смо наслиједили велики
споменички фонд, који се кроз дужи период стално смањивао,
намеће се потреба да објекти који имају стварне вриједности

Кула из XVII стољећа на Хуму у Мостару

буду заштићени. Међутим, због обимности послова на заштити, санацији и конзервацији других споменика културе до сада није учињено ништа на стварној заштити куле на Хуму. У најскорије вријеме нужно је прићи заштитним мјерама и на том објекту.

На основи досадашње вишегодишње успјешне праксе Службе заштите споменика културе у Мостару на заштити и оживљавању објеката историјског наслеђа постоје реалне могућности да се без већих материјалних улагања и тај грађевински објект, уз претходну санацију и адаптацију, приведе савременој намјени. Пошто се кула на Хуму налази на брдском узвишењу, непосредно изнад града, са лијепим погледом на јужни дио старог града и прилазом који је већ одавно изграђен, а њена је околица обрасла живописном црногорицом, постоји могућност да послужи као угодан кутак за одмор и рекреацију. Тако санирана и заштићена, са двије просторије, једном у приземљу и другом на кату, са укупном корисном површином од 42 m², може да послужи разноврсној намјени.

Кула на Хуму, поглед с југа

Биљешке

¹ В. Боровић, Мостар и његова српско-православна општина, Београд 1933, 21, 22; Ј. Грвић Бјелокосић, Мостар некад и сад, Београд 1901, 9, 16; Х. Хасандедић, Споменници културе турског доба у Мостару, Сарајево 1980, 125.

² В. Боровић, н. д., 22; Ј. Грвић, н. д., 9, 16.

³ Исто, 22; 9, 16.

⁴ Исто, 21.

⁵ Х. Хасандедић, н. д., 56; Према подацима Х. Хасандедића, Дервиш Ченгић из Липника код Гацка ту џамију поправио је 1868. године. Након

обнове цамце прича се да је говорио: „Јанковић порушио, Ченгић саградно и начинио.“

⁶ В. Боровић, н. д., 22.

⁷ Исто, 21; Успомене Ристе Иванишевића Мостарца, Братство, XXVIII, Београд 1933, 36; Х. Хасандедић, н. д., 30.

⁸ В. Боровић, н. д., 17.

⁹ Исто, 20; Андрија Качић у свом познатом *Разговору угодном народу словинског* слави многе приморске јунаке који су робили „Бројно до Мостара, до Благаја и до Почитеља“, али и храбре Мостарце који су чествовали по Далмацији све до мора.

¹⁰ Е. Челебија, Путопис, II, Сарајево 1957, 242.

¹¹ Исто, 249.

¹² О низу млетачко-устанничких напада на шире подручје Херцеговине и Мостара најбоље говоре подаци које је у свом дневнику из тог доба записао П. Шилобадовић, Старине, XXI, Загреб 1889, 92—100, 102.

¹³ В. Боровић, н. д., 28.

Mr. Anđelko Zelenika

DIE BASTION (KULA) AUS DEM 17. JH. AUF HUM BEI MOSTAR

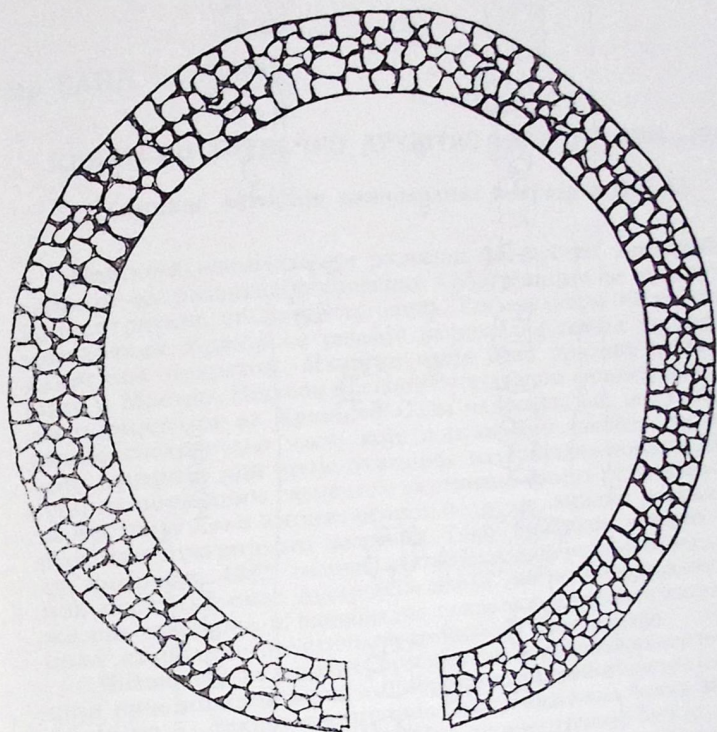
Zusammenfassung

Unter vielen geschichtlichen Denkmälern in Mostar haben sich bis in unsere Zeit auch einige alte Türme und Befestigungen erhalten, die hauptsächlich mit dem langjährigen Zeitabschnitt der türkischen Herrschaft in diesem Gebiet verbunden sind. Die Bastion auf dem Berg Hum in Mostar ist 400 m westlich von der alten Brücke an der Neretva entfernt. Dieses Befestigungsobjekt wurde in den ersten Jahrzehnten der 2. Hälfte des 17. Jh. zur Zeit der öfteren Konflikte zwischen den Türken und den Venezianern errichtet. Die Bastion diente als Beobachtungsturm und türkischer Vorposten, der den Zugang nach Mostar auf der Westseite zur Zeit der wiederholten venezianischen Angriffe auf Mostar und das weitere Gebiet der Herzegowina kontrollierte.

Zur Zeit des sog. »Wiener Krieges« (1683—1699) unter der Führung von Stojan Janković und seiner Aufständischen wurde aus »Ravni Kotar« im Dienst der Venezianer ein starker Angriff auf Mostar im Jahre 1687 ausgeführt und bei dieser Gelegenheit wurde die Bastion auf Hum verbrannt.

Die geschichtliche Bedeutung dieser türkischen Bastion auf Hum in Mostar ist bestimmt größer als seine architektonische Bedeutung. Diese Bastion hat einen runden Grundriß mit einem Erdgeschoß und ersten Stock. Sie wurde aus hartem Kalkstein gebaut und

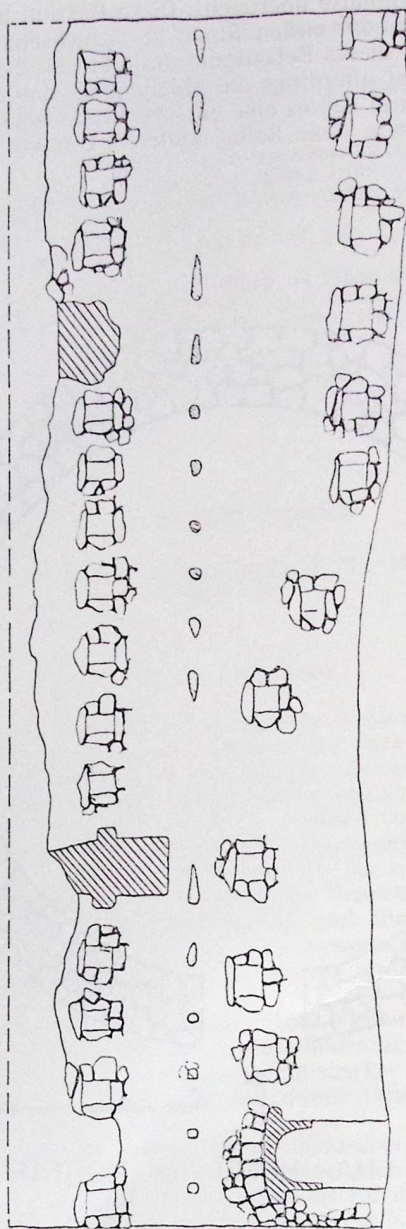
war mit einer Steinplatte überdacht. Diese Bastion hatte insgesamt im Erdgeschoß und im ersten Stock 26 Schießscharten. Jahrzehntlang ist dieses Befestigungsobjekt bereits bedeutend beschädigt, es besteht allerdings die Möglichkeit, daß es saniert und konserviert wird und daß es eine entsprechende praktische Bestimmung bekommt wie eine Reihe anderer Objekte in der alten Stadt Mostar.

OSNOVA

KULA NA HUMU U MOSTARU

KULA NA HUMU U MOSTARU

RAZVIJENA PLOŠTINA ZIDA

